

Participatorni trajnostni projekt sodobne umetnosti: zavetišče za zavržene rastline

V popularni kulturi je narava vse, kar ni povezano z mestom (Lippard, 1997, 11). V popularni kulturi je narava pogosto opredeljena kot antonim mestnega okolja, kar ustvarja binarno delitev med 'naravnim' in 'umetnim'. To razumevanje temelji na ideji, da narava predstavlja neokrnjen, divji prostor, ki ni podvržen vplivom urbanizacije ali človeškega poseganja. Takšna percepcija narave kot čistega, idiličnega nasprotja mesta pa je pogosto poenostavljena in romantična, saj zanemarja kompleksnost soodvisnosti med človekom in okoljem. Mesto se v tem kontekstu dojema kot središče kulture, tehnologije in civilizacije, medtem ko narava simbolizira pobeg od vsakodnevnega vrveža, prostor regeneracije in 'pristnosti'. Lucy Lippard ugotavlja, da ta dihotomija ni zgolj stvar diskurza, temveč ima tudi močan vpliv na oblikovanje družbenih predstav in politik, povezanih z varovanjem okolja, turizmom in urbanizmom (Lippard, 1997). Takšno razumevanje narave je še posebej močno v popularni kulturi, ki skozi filme, literature, reklame in medijske podobe pogosto utrjuje to razdelitev, hkrati pa spregleda kompleksne realnosti urbanizirane narave ali narave, ki je prilagojena človeškim potrebam.

Govorili bomo o naravi, ki si jo prinašamo v mesto, v stanovanje, da bi živela z nami. V prispevku obravnavam projekt *Zavetišča za zavržene rastline* (2015–), ki sta ga vzpostavili vizualni umetnici Anamari Hrup (1978, Ljubljana) in Eva Jera Hanžek (1984, Ljubljana). Gre za platformo posvajanja lončnic, ki so zavržene in prek projekta najdejo novega skrbnika. Skupnost je nagovorjena, da prinese lončnice, ki jih ne potrebuje in v skrb prejme lončnice, ki v zavetišču domujejo, kar ustvarja krog trajnostne rabe. Leta 2018 je projekt dobil mobilno domovanje oz. *Zeleno zavetišče*, ki stoji v Ustvarjalnem laboratoriju Krater na področju bivše vojašnice ob Dunajski cesti v Ljubljani. Krater je začasni produkcijski prostor, »ki je vzniknil iz opuščenega, kraterju podobnega gradbišča v bližini mestnega jedra Ljubljane. Deluje kot nekakšen prototip mehanizma za regeneriranje zemeljskega površja, ki na ruševinah urbanih ekosistemov oblikuje nove svetove« (s.a.(c) s.d.).

Projekt *Zavetišča za zavržene rastline* ustvarja mobilna zatočišča tudi na drugih lokacijah in v različnih kontekstih, s čimer nenehno širi svoj

doseg in vpliv. Gre za edinstveno umetniško iniciativo, ki presega tradicionalne okvire vizualne umetnosti in združuje različne discipline, kot so ekologija, trajnostni razvoj, sociologija in kritična teorija. Temelj projekta je izobraževanje o pomenu in življenju rastlin, ki jih ne obravnava zgolj kot dekorativne ali utilitarne predmete, temveč kot živa bitja s svojo lastno vrednostjo, časovnostjo in pravicami. Zavetišče odpira prostor za razmislek o tem, kako lahko odrast – koncept, ki zagovarja prehod iz potrošniške kulture k bolj trajnostnim in odgovornim načinom življenja – postane del vsakdanje prakse skozi prizmo odnosa do rastlin.

Posebnost Zavetišča za zavržene rastline je v njegovem aktivnem vključevanju gledalcev v umetniško delo, kar preoblikuje njihovo vlogo iz pasivnih opazovalcev v soudeležence in celo koproducente umetniškega procesa. Občinstvo je povabljeno, da sodeluje z lastnimi dejanji – lahko prinese zavržene rastline, ki jih ne potrebuje več, jih zamenja za druge ali posvoji rastline, ki že prebivajo v Zavetišču. Takšen pristop ne le spodbuja trajnostnega ravnanja, temveč vzpostavlja krožno ekonomijo odgovornosti in skrbi, kjer vsak prispevek posameznika gradi širšo skupnostno zavest o pomembnosti varovanja narave.

Proces posvojitve rastline vsebuje simbolne in praktične elemente, ki poudarjajo pomen odnosa med človekom in rastlino. Posvojitelji so povabljeni, da ustvarijo portret rastline, ki so jo izbrali, ter podpišejo posvojitveno pogodbo, kar ritualu doda občutek formalnosti in osebne zavezanosti. Ta dejanja omogočajo vzpostavitev globljega stika med posvojiteljem in rastlino, kar spodbuja empatijo in odgovornost – ključni vrednoti nove etike sobivanja. Zavetišče s temi aktivnostmi ne nagovarja zgolj posameznika, temveč odpira širšo razpravo o pomembnosti trajnostnih praks in soodvisnosti, ki prežema življenje na našem planetu.

Projekt poleg lokalnih lokacij, kot je Zeleno zavetišče v Ustvarjalnem laboratoriju Krater v Ljubljani, vzpostavlja tudi mobilne enote, ki se prilagajajo različnim urbanim in naravnim okoljem. Mobilnost Zavetišča omogoča, da se projekt prilagaja specifičnim kontekstom in okoliščinam, kar poudarja njegovo prilagodljivost in organski razvoj. Pomemben del projekta je tudi sodelovanje z različnimi posamezniki, skupinami in iniciativami, kar dodatno utrjuje njegovo vlogo kot platforme za povezovanje in izmenjavo idej. Z vključevanjem občinstva in širše skupnosti projekt ne nagovarja zgolj umetniškega občinstva, temveč tudi širšo javnost, s čimer izpostavlja pomen trajnostnega in odgovornega ravnanja z naravo.

Poleg tega Zavetišče vključuje participatorne in trajnostne prakse, ki jih analizira sodobna teorija vizualne umetnosti. Njegov participatorni značaj omogoča, da postane umetnost orodje za družbeno angažiranost in spremembe, medtem ko trajnostna narava projekta simbolizira odpor proti

potrošniškemu načinu razmišljanja. Rastline, ki jih Zavetišče sprejema, delujejo kot medij komunikacije, ki odpira vprašanja o antropocentričnosti, naravovarstvu in pomenu sožitja z drugimi živimi bitji. Zavetišče za zavržene rastline tako ni zgolj umetniško delo, temveč tudi prostor za družbeni, ekološki in kulturni dialog, ki skozi preprost, a močan simbol – zavrženo rastlino – odpira širše razprave o odgovornem sobivanju in naši vlogi v ekosistemu. Projekt za obstoj in obravnavo zahteva vključevanje več strok, od umetnostne zgodovine, sociologije do kritične teorije. Gre za participatorno in trajnostno umetniško delo, kar bomo prikazali s pomočjo strukturiranih intervjujev in metodologije, ki temelji na obravnavi participatorne (Bishop, 2012) in trajnostne (Fowkes, 2015) vizualne umetnosti. Zavetišče za zavržene rastline zaznamuje delovanje v družbi (pobeg iz galerije), trajanje v času, vključitev občinstva, kolektivno avtorstvo, angažiranost, simbolno in socialno dejavnost, utopijo ter kritično distanco do neoliberalnega novega sveta. Namesto dobrine je na trgu umetnostni simbolni kapital s ciljem konstruktivne socialne spremembe.

Zavetišče za zavržene rastline je primer kolektivnega avtorstva, saj presega tradicionalno razumevanje umetniškega dela kot produkta enega avtorja. Projekt temelji na aktivnem sodelovanju gledalcev, ki s prinašanjem zavrženih rastlin, posvojitvami in ustvarjanjem portretov sooblikujejo vsebino in pomen Zavetišča. Vsaka rastlina, ki najde svoj novi dom, in vsako dejanje posvojitve postaneta del skupne zgodbe, ki jo pišejo umetnik, občinstvo in sama narava. Zavetišče tako deluje kot platforma za ustvarjanje skupnostne zavesti, kjer avtorstvo postane razpršeno in kolektivno, pri čemer se poudarek s posameznika premakne na mrežo odnosov in interakcij med ljudmi, rastlinami in okoljem.

Zavetišče za zavržene rastline je bilo ustanovljeno 31. avgusta 2015 kot inovativen odgovor na vprašanje, kako bo skupnost sprejela in se odzvala na konceptualno idejo zavetišča za rastline, ki jih ljudje niso več želeli ali zanje niso mogli več skrbeti. Ideja se je porodila iz želje po ozaveščanju o odnosu ljudi do narave in naše odgovornosti do nje. Zavetišče je bilo sprva zasnovano kot kratkotrajen umetniški projekt, ki bi skozi simbolno gesto nagovoril ljudi k premisleku o potrošniškem odnosu do živih bitij, vendar so odzivi skupnosti hitro pokazali, da gre za idejo z dolgoročnim potencialom in velikim družbenim pomenom.

Že v prvih tednih po ustanovitvi so se začele vrstiti donacije rastlin, ki so jih posamezniki želeli rešiti pred usodo smetišča. Prvi večji preboj je prišel, ko je Zavetišče pridobilo svojega prvega velikega donatorja, ki je prispeval več kot sto rastlin. To je projektu omogočilo ne le večjega obsega delovanja, temveč tudi večjo prepoznavnost v lokalni skupnosti, kar je

spodbudilo še več ljudi, da so se začeli zanimati za Zavetišče in sodelovati pri njegovem delovanju (Grafenauer, 2024).

Sčasoma se je Zavetišče razvilo v več kot le prostor za reševanje zavrženih rastlin. Postalo je platforma za izobraževanje, participacijo in povezovanje skupnosti. Njegovo delovanje temelji na spodbujanju empatije in odgovornosti do narave. Zavetišče organizira delavnice, predavanja in dogodke, kjer obiskovalci ne le spoznavajo rastline, temveč tudi pridobivajo veščine, kako zanje skrbeti, kako razumeti njihovo časovnost in kako jih spoštovati kot živa bitja z lastno vrednostjo. Na ta način Zavetišče spodbuja premik v razmišljanju – od utilitarnega odnosa do narave k bolj trajnostni in spoštljivi paradigmi sobivanja.

Poleg tega je Zavetišče pomembno tudi kot umetniški projekt, saj raziskuje simboliko zavrženosti in ponovnega sprejemanja. Rastline, ki so bile zapostavljene, postanejo simbol možnosti za drugi začetek in opozarjajo na vrednost, ki jo ima skrb za okolje. Zavetišče je zato tudi prostor refleksije o potrošniški družbi in nujnosti prehoda na trajnostne prakse. Z njegovo pomočjo skupnost ne le rešuje rastline, temveč se tudi uči, kako spremeniti svoje navade in pogled na naravo ter svojo vlogo v njej.

Do danes je Zavetišče za zavržene rastline postalo simbol trajnosti, solidarnosti in sožitja z naravo, kar presega okvir umetniškega projekta in postavlja temelje za nov način razmišljanja o našem sobivanju z naravnim svetom.

Presenetljivo je bilo, da so ljudje Zavetišče kmalu začeli dojemati kot novo organizacijo, kot neke vrste ustanovo, ki naj bi zagotavljala prostor, oskrbo in sistem za sprejemanje zavrženih rastlin. Zavetišče se je temu razumevanju prilagodilo, čeprav je delovalo brez formalne infrastrukture ali finančne podpore, kar je predstavljalo velik izziv (Grafenauer, 2024). Ta spontana rast in organski razvoj projekta odražata močno povezavo med idejo Zavetišča in potrebami ter pričakovanji skupnosti, ki jo obkroža. Zavetišče se je tako iz prvotnega eksperimenta preoblikovalo v trajnostno platformo za vzgojo, ponovno uporabo in izmenjavo rastlin, ki spodbuja odgovornost, sodelovanje in skrb za naravo.

Formaliziralo je postopek posvojitve z dokumentom z narisom rastline, ki ga ustvari posvojitelj in podpisom posvojitvene pogodbe. Prek opazovanja ob risanju naj bi se posvojitelj povezal z rastlino na poseben način (Grafenauer, 2024). Rastline so bile sprva shranjene po domovih avtoric, kar ni bilo vzdržno (Grafenauer, 2024), zato sta bili prisiljeni iskati rešitve. Začeli sta ustanavljati podružnice Zavetišča za zavržene rastline. Prva je bila v lokalu Pritličje v Ljubljani (s.a., 2020). Veliko vlogo so igrali tudi mediji, ki so širili novico. Projekt je tako že od vsega začetka zasnovan tako, da se odziva na nenačrtovane okoliščine in dogodke, ki se zgodijo sproti.

Pred nekaj leti so rastline Zavetišča prezimovale v improviziranih razmerah, kot je bila kletna pasaža Ajdovščina v Ljubljani, ki ni nudila optimalnih pogojev za njihovo oskrbo. Kasneje so se preselile v pisarno na Trgu prekomorskih brigad 1, kjer so bile razmere nekoliko boljše, vendar še vedno ne povsem ustrezne za zimsko oskrbo. Danes rastline preživljajo zimo v Info točki na Pogačarjevem trgu v Ljubljani, ki predstavlja prvi primeren in namenski prostor za njihovo zimovanje. Ta premik kaže na postopno izboljševanje infrastrukture Zavetišča in na večjo pozornost, ki jo projekt namenja trajnostni oskrbi zavrženih rastlin ter njihovi vključenosti v urbano okolje (Grafenauer, 2024).

Projekt Zavetišča za zavržene rastline se pogosto razvija na povsem organski način, kjer naključja in nepričakovani dogodki postanejo ključno izhodišče za nove pristope ali razširitve. Mnogokrat se nekaj, kar sprva ni bilo načrtovano, izkaže kot osrednji element v nadaljnjem razvoju projekta, kar kaže na njegovo odprtost in prilagodljivost. Zavetišče je sprva nastalo kot umetniški eksperiment, vendar je skozi leta preraslo svoje začetne okvire in prestopilo številne meje – tako geografske kot vsebinske. Projekt je vstopal v različne kontekste in okolja, kar mu je omogočilo, da se je razvijal v dialogu z lokalnimi potrebami, občinstvom in prostorom. Ključna za razvoj Zavetišča je bila tudi interdisciplinarna in kolektivna narava dela, saj sta avtorici sodelovali z različnimi posamezniki, lokalnimi iniciativami, organizacijami in skupnostmi. Ta proces neprestane rasti in preobrazbe poudarja, kako je Zavetišče več kot le umetniški projekt – postalo je prostor za eksperiment, sobivanje in soustvarjanje v dinamičnem odnosu z okoljem.

Podružnice Zavetišča so se skozi leta razvijale v t. i. Zelene točke, ki jih avtorici projekta vzpostavljata ob vsakem novem kontekstu ali lokaciji, kamor prispeta. Zelene točke predstavljajo prostor srečevanja, dialoga in trajnostne skrbi za rastline, pri čemer se prilagajajo potrebam okolja in lokalne skupnosti. Na nekaterih mestih postanejo stalni prostori, ki delujejo neodvisno od Zavetišča in omogočajo dolgoročno souporabo ter vzdrževanje rastlin. Drugje pa gre začasne Zelene točke, ki so del specifičnih projektov, sodelovanj ali razstav. Tičasni prostori so pogosto namenjeni eksperimentiranju in širjenju idej Zavetišča, pri čemer se povezujejo z različnimi posamezniki, organizacijami ali lokalnimi iniciativami. S tem postanejo Zelene točke ne le fizični prostori, temveč tudi simbol trajnostne miselnosti, skupnostnega delovanja in umetniškega raziskovanja.

Veliko je bilo poskusov, kako zasnovati Zavetišče za zavržene rastline kot finančno vzdržen projekt, vendar sta se avtorici odločili, da tega ne storita. Sodelovali sta na delavnicah, ki so jih organizirale pobude za razvoj kreativnih industrij, kot je Center za kreativnost, ter preizkusili podjetniške inkubatorje, ki so ponujali podporo projektom z družbeno in ustvarjalno

vrednostjo (Grafenauer, 2024). Kljub tem priložnostim pa sta se zavestno odločili, da Zavetišče ostane projekt, ki ne zasleduje finančne vzdržnosti.

Ključna razloga za takšno odločitev sta bila bojazen, da bi vključitev v sistem tržnih zakonitosti bistveno spremenila naravo Zavetišča, in zavezanost njegovemu prvotnemu poslanstvu. Zavetišče je nastalo kot prostor brez dobička, temelječ na altruistični in trajnostni ideji skrbi za rastline, ki jih ljudje več ne potrebujejo ali zanje ne morejo več skrbeti. Finančna vzdržnost bi po mnenju avtoric lahko ogrozila to poslanstvo, saj bi bila prilagoditev na zahteve trga povezana z nevarnostjo izgube etičnih in družbeno odgovornih vrednot projekta.

Odločitev, da Zavetišče ne bo vstopilo v sistem tržnega kapitalizma, ga umešča v širši kontekst sodobne umetnosti, kjer se projekti pogosto osredotočajo na vrednote, ki presegajo ekonomsko korist. Jacques Rancière (2006) v svoji teoriji estetike opozarja na pomen umetnosti, ki ustvarja prostor za drugačno distribucijo čutnega in omogoča novo razumevanje družbenih odnosov. Zavetišče kot takšno deluje na presečišču umetnosti, ekologije in participacije, kar ga ločuje od projektov, usmerjenih v ustvarjanje dobička. Poleg tega je takšno delovanje v skladu z mislijo Clare Bishop (2012), ki poudarja pomen participatornih umetniških praks, ki krepijo skupnost in spodbujajo sodelovanje brez neposredne instrumentalizacije.

S tem Zavetišče zavrača dominantno logiko kreativnih industrij, ki pogosto temeljijo na komodifikaciji kreativnosti, ter ostaja zvesto svojemu izhodišču – skrbi za rastline in ustvarjanju prostora za kolektivno zavest in trajnostno delovanje. Zavetišče tako deluje kot umetniški in družbeno angažirani eksperiment, ki ponuja alternativo paradigmi tržnega uspeha.

Prek občinskega razpisa sta avtorici pridobili manjša finančna sredstva, s katerimi sta s pomočjo prostovoljcev iz kontejnerja in odpadnega lesa zgradili rastlinjak. Ta rastlinjak je sprva domoval na eksperimentalnem prostoru Teren, ki je predstavljal unikatno iniciativo Mestne občine Ljubljana (MOL) in je bil zasnovan kot prostor začasne rabe ter krožnega gospodarstva. »Teren je bil projekt začasne rabe in krožnega gospodarstva Mestne občine Ljubljana (MOL) na lokaciji gradbišča na Masarykovi cesti v Ljubljani (med Resljevo in Kotnikovo ulico, zraven Tomanovega parka), dokler je bilo to v mirujoči fazi. Teren je bil namenjen eksperimentom vseh vrst: vrtnarskim, športnim, družabnim, majhnim, velikim, resnim in neumnim. Zgodba Terena se je leta 2017 začela s povabilom MOL in Javnega podjetja Snaga, da KD prostoRož vzpostavi prostor in zažene oblike sodelovanja na lokaciji mirujočega gradbišča« (s.a.(a) s.d.). Rastlinjak je v tem inovativnem okolju dobil novo življenje kot prostor za nego zavrženih rastlin, kar je še dodatno poudarilo trajnostno naravnost projekta Zavetišča. Ta lokacija je omogočala tudi širšo interakcijo z lokalno skupnostjo, saj so obiskovalci in prostovoljci sodelovali pri urejanju

rastlinjaka, kar je prispevalo k oblikovanju kolektivnega duha in krepitvi zavesti o pomembnosti skrbi za naravo.

PARTICIPATORNOST IN POSTPRODUKCIJA

Vesna Bukovec ustvari računalniško risbo s podobno vsebino odrasti, ki jo zastopa tudi Zavetišče za zavržene rastline, a forma umetniškega dela je povsem drugačna. Bukovec publiko nagovarja enosmerno, Zavetišče za zavržene rastline pa je participatorjen projekt, v katerega je aktivno vključeno občinstvo v vlogi donatorjev in posvojiteljev lončnic, ustvarjalcev njihovih portretov. Participatorna umetnost, ki se je globalno pojavila v 90. letih, je skozi čas nosila številna imena, vključno z relacijsko, socialno angažirano, skupnostno, eksperimentalno skupnostno, dialoško, litoralno, intervencionistično, kolaborativno, kontekstualno in socialno umetnostjo. Vsako od teh imen je odražalo določen vidik prakse, kot je poudarek na odnosih med udeleženci, na socialnem angažmaju ali na kontekstu, v katerem je umetniško delo nastalo. Vendar pa po Claire Bishop uporabljam izraz participatorna umetnost, saj najbolje zajame bistvo odnosa med umetnikom in skupnostjo, ki je povabljen k sodelovanju v 'igri', ki jo umetnik zasnuje in vodi (glej Bishop, 2012). Ta izraz izpostavlja dejstvo, da participacija ni le sredstvo za doseg umetniškega cilja, temveč postane sama po sebi ključni element umetniškega procesa. Bishop v svojem delu opozarja, da participatorna umetnost ni homogena praksa, temveč vključuje širok spekter pristopov, od povsem odprtih in horizontalnih sodelovanj do bolj strukturiranih, kjer umetnik ostaja osrednji avtor. Takšna umetnost je vpeta v raznolike družbene, politične in kulturne kontekste, kar še dodatno poudarja njeno kompleksnost in njen potencial za vplivanje na družbene odnose.

Postprodukcija je koncept, ki ga je v umetnost uvedel francoski teoretik in kurator Nicolas Bourriaud v svoji knjigi *Postproduction: Culture as Screenplay: How Art Reprograms the World* (2002). Izraz izvira iz filmske industrije in označuje proces urejanja, montaže in obdelave materiala po končanem snemanju. V kontekstu sodobne umetnosti pa označuje pristop, pri katerem umetniki ne ustvarjajo povsem novih del, temveč reinterpretirajo, rekonstruirajo ali preoblikujejo obstoječe materiale, predmete, ideje in koncepte.

Koncept postprodukcije, ki temelji na rekontekstualizaciji in ponovni uporabi obstoječih materialov, se tesno povezuje z idejo zavetišča za zavržene rastline, saj oboje omogoča preobrazbo tistega, kar je bilo zavrženo ali izgubljeno. Zavetišče ponovno ovrednoti rastline, ki so izgubile svojo prvotno funkcijo, in jim skozi skrb in nov prostor daje novo življenje, podobno kot postproduksijska umetnost daje nov pomen obstoječim

predmetom ali idejam. Ta praksa odraža trajnostni pristop in opozarja na problematiko potrošništva, saj Zavetišče spodbuja krožno gospodarstvo, kjer nič ni odpadek, temveč potencial za nekaj novega. Interdisciplinarna narava Zavetišča, ki združuje umetnost, ekologijo, družbeno kritiko in oblikovanje prostora, ga postavlja kot metaforični prostor za razmislek o odnosu med človekom in naravo. Poleg tega Zavetišče vključuje obiskovalce kot aktivne soudeležence, ki lahko prinašajo, posvajajo ali skrbijo za rastline, s čimer vzpostavlja skupnostno prakso empatije in sodelovanja. Zavetišče tako deluje kot postprodukcijsko umetniško delo, kjer so rastline medij, prostor Zavetišča pa platno, in s svojo simbolno vrednostjo odpira razmislek o regeneraciji, trajnosti in drugačnem razumevanju vrednosti v sodobni družbi. Na ta način presega svojo funkcionalno vlogo in postane platforma za umetniški, družbeni in ekološki dialog, ki opozarja na pomembnost skrbi, trajnosti in etičnega odnosa do narave.

POLITIKA

V 90. letih je tlela velika želja po spremembi razmerja med umetnino, umetnikom in občinstvom (glej Zabel, 2005; Bishop, 2012). Participatorna umetnost v tem obdobju le redko zaide na trg umetnin, veliko bolj se razcveta na bienalnih in v javnem sektorju prek naročil. Nekatere politike, predvsem tiste, usmerjene v socialnost, med njimi predvsem evropske politike, mnogokrat podpirajo skupnostne projekte, kot je Zavetišče za zavržene rastline, in jih uporabijo kot primere dobrih praks, zaradi katerih se zdi, da so problematike že razrešene, projekti pa tako postanejo sredstvo, s katerim se gradi njihova politična moč (Bishop, 2012). To se kaže tudi pri projektu Zavetišča. Mestna občina Ljubljana ga v medijih izpostavlja kot primer dobre prakse, ki Ljubljani prek evropskega projekta UP SCALE zagotavlja stičišče, v katerem »bomo na enem mestu vsem deležnikom, meščankam, meščanom, nevladnim organizacijam, predstavnikom gospodarstva ter izobraževalnih in raziskovalnih institucij, državni upravi in ostalim obiskovalcem Ljubljane ponudili celovite informacije o tem, kako z različnimi koraki in prijemi prispevati k cilju, da Ljubljana postane podnebno nevtralna.« (s.a.(b) s.d.)

V samem bistvu projekta je postavka, da je rastlina živo bitje, želja obrniti antropocentrično razumevanje sveta in v srž projekta postaviti rastline. Je obrnjen način odnosa do okolja, kjer človek postane le eden od členov. Projekt išče enakopraven odnos z rastlinami, živalmi in drugimi živimi bitji ter odgovorno ravnanje z njimi. Grafike in risbe, ki nastajajo v okviru projekta, so dokumenti procesa umetnine, ki se godi v času. Ta igra, ki se vzpostavlja med iniciatoroma in javnostjo, ki je uporabnica projekta, je umetniško delo. Umetnost je velik del projekta, projekt je z njo prežet,

a pripada tudi drugim poljem. Gotovo prostoru ekologije. Ima socialne komponente, pripada polju družbe.

Odzivi na projekt segajo od navdušenja do ogorčenja in jeze. Medtem ko so nekateri v projektu prepoznali globoko simbolno vrednost in priložnost za premislek o našem odnosu do narave, so drugi idejo zavetišča za zavržene rastline označili za nepotrebno in absurdno. Kritični glasovi so celo trdili, da takšne »neumnosti še niso videli«. Vendar pa upamo, da projekt odpira prostor za razmislek o tem, kje se začne odgovorno ravnanje z živimi bitji, in spodbuja razumevanje rastlin več kot le pasivnih elementov narave.

Rastline so pogosto zanemarjene v razpravah o etiki, kljub temu pa številne raziskave kažejo, da imajo lastnosti, ki presega naše tradicionalne predstave o njih. »Kot trdi Bakke, raziskave rastlinske inteligence, koreninskih možganov, spomina in drugih sorodnih tem nakazujejo obstoj do zdaj nepriznanih zmožnosti in razsežnosti delovanja rastlin. Te bi lahko opisali s pojmi, ki jih nekateri priznavajo, drugi pa vehementno zavračajo; zavedanje, senzibiliteta, aktivno odzivanje na okolje in delovanje, sposobnost komunikacije in celo inteligenca, ki jih postantropocentrične in posthumanistične teorije vključujejo v svoje razmisleke. Kljub vsemu je etika v odnosu med človekom in rastlino še vedno kontroverzna tema« (Hanžek in Hrup, 2024).

Takšne ugotovitve izzivajo tradicionalni antropocentrični pogled na svet in nas spodbujajo, da razmislimo o naravi kot subjektu, ki ima svoj pomen in vrednost, ne glede na to, ali jo človek neposredno potrebuje ali uporablja. Projekt zavetišča se dotika ravno teh razsežnosti in odpira vprašanja o tem, kako gledamo na rastline – ne kot na uporabne objekte, temveč kot na bitja, ki so pomemben del našega ekosistema. Na ta način projekt služi kot platforma za ozaveščanje in izobraževanje, ki spodbuja premik v razmišljanju – od potrošniškega k trajnostnemu in odgovornemu odnosu.

Ravno ta razprava, ki se odpira z različnimi odzivi na projekt, odraža širšo polarizacijo mnenj o vprašanjih etike in pravic narave. Medtem ko nekateri menijo, da je ideja, da bi rastlinam pripisovali pravice, preprosto nesmiselna, drugi v tem vidijo nujen korak k bolj trajnostni prihodnosti. Zavetišče za zavržene rastline tako ne odgovarja le na praktično vprašanje, kaj narediti z zavrženimi rastlinami, temveč deluje tudi kot katalizator za širšo družbeno razpravo o naši odgovornosti do narave in njenih prebivalcev.

LONČNICE IN TRAJNOST

Rastline ostajajo lončnice, okrasne rastline, hkrati pa imajo v projektu še vlogo komunikatorja, s katerim Zavetišče vodi dialog z javnostjo, s posvojitelji. Rastline so živa bitja, ki delujejo in bivajo povsem drugače kot ljudje in živali. Zrcalijo naš odnos do njih. Na rastline zaradi projekta

avtorici gledata bistveno drugače, od njih sta se mnogo naučili, tudi o sebi in svojem odnosu do naravnega sveta. Ob začetku projekta sta na rastline gledali utilitarno, kot na nekaj, kar človek uporablja za svoje potrebe, in sta bili rastlinsko slepi – nista prepoznavali njihovega pomena onkraj njihove uporabnosti. Sčasoma pa sta razvili globlje razumevanje in spoštovanje do rastlin. Zdaj jih vidita kot individuum, živa bitja s svojo lastno vrednostjo, ki imajo pravice, ki jim pripadajo, in hkrati zahtevajo odgovornost z naše strani, da zanje skrbimo in jih varujemo. To spoznanje ju je pripeljalo do zavedanja, kako pomembno je, da kot skupnost prevzamemo skrb za naravo in se zavedamo našega vpliva nanjo.

Ob tem sta ju navdušile tudi edinstvene lastnosti rastlin, zlasti njihova drugačna časovnost, ki je zelo oddaljena od hitrega ritma človeškega sveta. Rastline razmišljajo in delujejo v svojem ritmu, kar človeku ponuja novo perspektivo o potrpežljivosti, vztrajnosti in prilagodljivosti. Njihov način preživetja v dolgem časovnem okviru je izjemno učinkovit in prinaša veliko snovi za razmislek – kako se lahko ljudje učimo od rastlin o vztrajnosti, preživetju in sobivanju z okoljem. Ta proces opazovanja in učenja od rastlin je avtorici ne le obogatil, ampak tudi globoko transformiral njun pogled na svet.

Hrup in Hanžek se razumeta kot avtorici projekta. Ta časovnost, 'zeitgeist', v katerem so se pojavili ti projekti brez vednosti eden o drugem, se jima zdi veliko bolj pomemben od avtorstva. Pomembne so ideje, doživetja in možnosti, ki jih prinese projekt. Kot avtorici pravzaprav postaneta producentki in režiserki izkušnje, umetnina je celoten projekt, občinstvo pa koproducent (Bishop, 2012). Občinstev je več – tisto, ki pri projektu sodeluje, pa sekundarno občinstvo, ki se z njim seznanja prek razstav in objav. Kot ugotavljata avtorici sami v intervjuju (Grafenauer, 2024) tradicionalni koncepti za to umetnost ne zadoščajo več in tudi za interpretacijo je treba iz zgodovine umetnosti pokukati h kritični teoriji, ekologiji, sociologiji in drugim vedam. Napetosti nastajajo pri vprašanju kakovosti, avtorstva in iskanju umetniške izreke za politično delovanje (glej Bishop, 2012). Dela ne gledamo le vizualno, čeprav forma ostane ključni del za posredovanje pomena.

Njuno zasnovno posvajanja prevzemajo tudi druge skupine, npr. Društvo prijateljev zmerne napredka, ki je ob njuni pomoči organiziralo posvajanje rastlin iz dediščine družin Breclj, Skrt in Krkoč. (Breclj, 2023). Gre za umetnost, ki se upira svetu kolektivne potrošnje in atomizirane psevdoskupnosti potrošnikov in hkrati deluje v smeri odrasti in neantropocenega sveta. Namesto dobrin je na trgu umetnostni kapital, ki teži h konstruktivni socialni spremembi. Bishop trdi, da je prav ta umetnost avantgarda sodobnosti (Bishop, 2012, 13).

Zavetišče za zavržene rastline je umetniški projekt, ki naslavlja ključno vprašanje trajnosti v sodobni družbi. Projekt združuje ekologijo, umetnost

in družbeno angažiranost ter ponuja alternativni pogled na odnos med človekom in naravo. V ospredje postavlja rastline, ki so bile zaradi človeške malomarnosti, potrošniške kulture ali pomanjkanja zavedanja zavržene, ter ustvarja prostor, kjer te rastline dobijo novo priložnost za življenje. Zavetišče je zasnovano kot participatorna platforma, kjer gledalci ne nastopajo zgolj kot opazovalci, temveč postanejo aktivni soustvarjalci projekta, kar odpira pomembna vprašanja o trajnosti, odgovornosti in etiki sobivanja.

Trajnost je ključni koncept Zavetišča in temelji na ideji odrasti (ang. *degrowth*), kot jo opisujeta Serge Latouche in Tim Jackson. Latouche poudarja potrebo po prehodu iz ekonomije rasti k sistemu, ki daje prednost trajnostnim praksam in zmanjševanju okoljskega odtisa. Zavetišče uresničuje to idejo skozi simbolne in praktične prakse, kot so posvojitve zavrženih rastlin, izmenjava virov in izobraževanje. Jackson v svoji knjigi *Prosperity Without Growth* (Jackson, 2009) poudarja, da trajnost ni zgolj okoljsko vprašanje, temveč zahteva tudi kulturno spremembo. Zavetišče to kulturno spremembo omogoča, saj izobražuje javnost o pomenu skrbi za rastline, hkrati pa spodbuja refleksijo o potrošniškem odnosu do narave.

Rastline v Zavetišču delujejo kot simbolični nosilci družbenega in ekološkega pomena. Donna Haraway v svojem delu *Staying with the Trouble* (Haraway, 2016) poudarja pomembnost večvrstnega sobivanja in poziva k »ustvarjanju sorodnosti« med ljudmi, živalmi in rastlinami. Zavetišče odgovarja na ta poziv tako, da omogoča ljudem, da vzpostavijo čustveno in praktično vez z rastlinami, kar vodi k večjemu razumevanju medvrstne povezanosti. Proces posvojitve rastline vključuje ritual, ki gledalca preobrazi v skrbnika. S tem projekt opolnomoči rastline in jih simbolno prestavi iz položaja objekta v položaj subjekta, kar je skladno s konceptom nove materialnosti, kot ga opisuje Jane Bennett v *Vibrant Matter* (Bennett, 2010). Bennett poudarja, da imajo tudi neživi materiali in naravni elementi svojo agencialnost, Zavetišče pa to idejo prenese v prakso, saj rastlinam pripiše novo vlogo v družbenem in ekološkem kontekstu.

Projekt ima tudi širše družbene implikacije. Felix Guattari v delu *The Three Ecologies* (Guattari, 1989) poudarja nujnost prepletanja okoljskih, družbenih in mentalnih ekologij. Zavetišče te tri sfere povezuje, saj obravnava rastline kot del okoljske ekologije, vključuje skupnost v participativne prakse in spodbuja refleksijo ter spremembo miselnosti glede potrošništva. Na ta način Zavetišče za zavržene rastline presega zgolj umetniški kontekst in postane prostor za širši dialog o trajnosti.

Vključevanje lokalnih skupnosti in mobilna narava Zavetišča omogočata, da projekt naslavlja različne družbene in okoljske izzive v specifičnih kontekstih. S tem izpostavlja nujnost prilagajanja trajnostnih praks lokalnim potrebam, kar je skladno s pristopi globalno-lokalnega razmišljanja, kot ga opisujeta Ulrich Beck (Beck, 1992) in njegovi sodobniki.

Zavetišče tako odpira prostor za sodelovanje, skupno ustvarjanje in izmenjavo idej, s čimer krepi občutek povezanosti in skupnosti.

Zavetišče za zavržene rastline je več kot zgolj umetniški projekt – je manifest trajnosti, poziv k odrasti in simbol novih oblik sobivanja. Predstavlja vizijo prihodnosti, kjer narava in človek nista več ločena, temveč povezana v tesnem, spoštljivem odnosu. S kombinacijo izobraževanja, participacije in simbolne moči rastlin ustvarja prostor, kjer je trajnost ne le cilj, temveč tudi način življenja, ki temelji na odgovornosti, solidarnosti in zavedanju omejitev planeta.

Ta projekt ne nagovarja zgolj posameznika, temveč tudi širšo družbo, saj poudarja nujnost sistemskih sprememb in prehoda iz potrošniške paradigme k bolj skromnemu, premišljenemu in pravičnemu načinu bivanja. Zavetišče spodbuja empatijo do narave, odpira prostor za razmislek o našem odnosu do okolja in nas vabi, da v rastlinah ne vidimo le pasivnih objektov, temveč zaveznike, učitelje in sostanovalce na tem planetu. S tem postaja tudi simbol upanja – opomin, da lahko z majhnimi, vendar premišljenimi koraki ustvarimo velike spremembe ter zgradimo bolj uravnotežen in trajnosten svet.

VIRI IN LITERATURA

- Bakke, M. (2012): Art for plants' sake?: questioning human imperialism in the age of Biotech. *Parallax*, 18, 4, London: Routledge, 9–25.
- Bennett, J. (2010): *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham: Duke University Press, 2010.
- Beck, U. (1992): *Risk Society: Towards a New Modernity*. Prev. Ritter, M. London: Sage Publications.
- Bishop, C. (2012): *Artificial Hells*. London, New York: Verso.
- Bourriaud, N. (2002): *Postproduction: Culture as Screenplay: How Art Reprograms the World*. New York: Lukas & Sternberg.
- Brecelj, M. A. (2023): Zelena dediščina, *Dodogovor*, <https://www.dodogovor.org/shownews.aspx?newsid=32189>, 6.3.2023 (10. 8. 2024).
- Fowkes, M. (2015): *The Green Bloc: Neo-avant-garde Art and Ecology under Socialism*. New York: Central University Press.
- Grafenauer, P. (2024): Zavetišče za zavržene rastline: »Uspeh je že, da rastline vsako leto prezimiva.« Pogovor z Zavetiščem za zavržene rastline, *Likovne besede*. Ljubljana: ZDSLU.
- Guattari, F. (1989): *The Three Ecologies*. Translated by Ian Pindar and Paul Sutton. London: Bloomsbury Academic.
- Hanžek, E. J. in Hrup, A. (2024): Zavetišče za zavržene rastline. V: Lašič Jurkovič T. (ur.): *Odmevi jutrišnjega dne*. Ljubljana: ALUO, 96–119.
- Haraway, D. (2016): *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press.
- Jackson, T. (2009): *Prosperity Without Growth: Economics for a Finite Planet*. London: Earthscan.
- Lippard, L. R. (1997): *The Lure of the Local. Senses of place in a Multicultural Society*. New York: The New Press.

- Rancière, J. (2006): *The Politics of Aesthetics: The Distribution of the Sensible*. Prev. Rockhill G. London: Continuum.
- S.a. (a), Eksperimentalni prostor Teren, <https://dovoljzavse.si/praksa/eksperimentalni-prostor-teren/>, (14. 8. 2024).
- S.a. (b), Zavetišče za zavržene rastline – na poletnem oddihu, *ljubljana.si*, <https://www.ljubljana.si/sl/moja-ljubljana/prireditve/zavetisce-za-zavrzene-rastline/>, (3. 8. 2024).
- S.a. (c), *Krater*, <https://krater.si/si> (15. 8. 2024)
- S.a., INTERVJU: Anamari Hrup in Eva Jera Hanžek – Zavetišče za zavržene rastline, *EMCE plac*, <https://emceplac.si/intervju-anamari-hrup-eva-jera-hanzek-zavetisce-za-zavrzene-rastline/>, 26. 8. 2020 (14. 8. 2024).
- Zabel, I. (2005): Sodobna umetnost. V: Španjol I. in Zabel, I. (ur.): *Teritoriji, identitete, mreže: Slovenska umetnost 1995–2005*. Ljubljana: Moderna galerija, 6–18.

Slika 1: Zavetišče za zavržene rastline, Jesensko zatočišče v MGLC (Mednarodni grafični likovni center, Ljubljana, 2016. Foto: ZZR.)

Slika 2: Zavetišče za zavržene rastline, Rastlinjak in projektni prostor Zeleno zatočišče (Eksperimentalni prostor Teren, degradirano zemljišče ob Masarykovi ulici, Ljubljana, 2018. Foto: Gaja Naja Rojec.)

Slika 3: Zavetišče za zavržene rastline, Rastlinjak in projektni prostor Zeleno zatočišče (Ustvarjalni laboratorij Krater (bivša Vojašnica ob Dunajski cesti), Ljubljana, 2021. Foto: Aljoša Kravanja.)

Slika 4: Zavetišče za zavržene rastline, Rastlinjak in projektni prostor Zeleno zatočišče, notranjost (Ustvarjalni laboratorij Krater (bivša Vojašnica ob Dunajski cesti), Ljubljana, 2021. Foto Petja Grafenauer.)